

Politikai reformtervek Magyarországon

„FORDULAT ÉS REFORM”

— avagy: hogyan másszunk ki a válságból —

1986-ban különböző magyarországi kutatóintézetek és a Pénzügyminisztérium közgazdászai a Hazafias Népfront vezetőségének felkérésére kidolgoztak egy részletes gazdasági helyzetelemzést és egy ezen alapuló reformtervezetet. Az ebben felsorolt javaslatok mindegyike megjelent vagy elhangzott már a magyar sajtóban, sőt esetenként hivatalos fórumokon is. A dokumentumot inkább az teszi érdekessé, hogy egy, a rendszer elemének tekinthető politikai intézmény nyújt keretet a gazdasági és társadalmi berendezkedés, illetve az elmúlt évtizedekben lezajlott, úgynevezett „reformfolyamat” átfogó és megsemmisítő bírálatához. Hangsúlyozni kell azt a tényt is, hogy a kritikai elemzés, és a továbblépéssel kapcsolatos elképzelések kidolgozásába, megvitatásába a fiatalabb és középkorú közgazdász-nemzedékek valamennyi jelentősebb képviselőjét bevonták, akárcsak több ismert szociológust. Azt lehet tehát mondani, hogy az alábbiakban ismertetendő „Fordulat és reform” című dokumentum a mai magyar helyzet különböző metszeteivel hivatásszerűen foglalkozó és állami intézményeknél dolgozó kutatók, elméleti szakemberek egységes álláspontját tükrözi.

A több mint két tucat szerző közreműködésével készült vaskos kötetet Antal László, Csillag István, Lengyel László és Matolcsy György szerkesztette. (Valamennyien a Pénzügykutató Intézet munkatársai.) A dokumentum egy összefoglalóból és négy terjedelmes mellékletből áll. Az utóbbiak részletes gazdasági helyzetelemzést adnak, fölvezolnak egy rövid- illetve egy hosszútávú gazdasági reformelképzelést és a szükségesnek tekintett gazdasági és társadalmi reformok összefüggéseit is taglalják.

A *Magyar Füzetek* az alábbiakban az összefoglaló részt s egy kapcsolódó cikkben (104. o.) a tervezet által kiváltott vitát ismerteti. Egyes bekezdéseket – olykor egész oldalakat – szó szerint közlünk, másutt részletesen ismertetjük a szöveget, ismét másutt csupán tömör összefoglalásra szorítkozunk, figyelembe véve, hogy olvasóink többségét *minden bizonnyal* inkább a magyarországi helyzet sajátosságai, semmint a dokumentumban foglalt reformelképzelések közgazdasági részletei érdeklik.

Zsákutcában a gazdaság

A „Fordulat és reform” című tanulmány összefoglaló fejezetének szerkesztésében a fent felsoroltak mellett Bauer Tamás (Közgazdaságtudományi Intézet), Bokros Lajos és Rieche Werner (Pénzügykutató Intézet) és Herczog László (Pénzügyminisztérium) is közreműködött. A *Bevezetést* érdemes szó szerint idézni, aligha lehetne ugyanis találébban összefoglalni a hovatovább katasztrofálissá váló magyar gazdasági helyzet sajátosságait.

„A 80-as évek – különösen az 1985–86-os évek tapasztalatai – azt mutatják, hogy a magyar gazdaság súlyos helyzetben van. Nem az az alapvető probléma, hogy a külgazdasági egyensúly helyreállítása a tervezettnél sokkal kisebb hatékonyság-javulással megy végbe, ennél fogva súlyosabb társadalmi áldozatokat követel. A döntő kérdés a távlatok hiánya: a gazdaságban nem, vagy alig indultak meg azok a szerkezeti alkalmazkodási folyamatok, amelyek egy későbbi kibontakozás, gyorsuló fejlődés hajtóerejévé válhatnak.

A távlatvesztésnek öt súlyos mutatója van. Az első és talán legsúlyosabb, hogy fennmaradt az erőforrások (a munkaerő, az anyag, az energia, a tőke, a föld) pazarló felhasználása a termelésben. Ennek következtében kimerültek, illetve kimerülőben vannak tartalékaink, megkezdődött egy visszafordíthatatlannak látszó folyamat.

Másodszor, láthatóvá vált fokozatos, egyre gyorsuló elszakadásunk a világgazdasági folyamatoktól. Gazdasági szerkezetünk gyenge alkalmazkodása, a korszerűségi és minőségi szempontok háttérbe szorulása, a műszaki és tudo-

mányos fejlődés lassúsága hosszú távon is meghatározó leszakadáshoz vezet. Kiszorulásunk az áruk és szolgáltatások fejlett piacairól az ezredfordulóig bekövetkező döntő világgazdasági változásokból való kizáródást is eredményezheti.

Harmadszor, a KGST korábban biztonságosnak hitt háttere is elbizonytalanodott. Nem számíthatunk hosszútávú és biztos szállításokra, nincsenek meg a garantált cserék feltételei. Ennek következményei már láthatóak voltak a 70-es évek végétől, és nem hihetünk egy ennél sokkal biztosabb mechanizmus megteremtésében.

Negyedszer, az elmúlt évek bebizonyították, hogy a feszültségek nem átmeneti külső körülményekből, hanem gazdaságunk alapproblémáinak megoldatlanságából, a mechanizmus további reformjának elmaradásából és egy hibásan megválasztott gazdaságpolitikai irányból adódnak. A gazdaságpolitikai intézkedések nemhogy elvinnének egy válságból, hanem egyre közelebb visznek hozzá.

Ötödször, a többletjavak erős gazdasági csoportok közötti elosztásán alapuló gazdasági és politikai mechanizmus megingott. A status quo és a biztonság fenntartását célul tűző döntési rendszer a többletjavakat elvesztegette, bizalmi válság alakult ki.

Véleményünk szerint a jelenlegi gazdaságpolitika nem alkalmas sem a helyzet reális értékelésére, sem egy valóságos és szükséges fordulat megtételére. A kormánynak önkritikusan és kritikusan felül kellene bírálnia gazdaságpolitikai vonalát, különösen az 1985–86-os évekre vonatkozóan, vissza kellene térnie és tovább kellene fejlesztenie az 1966-os Központi Bizottság határozatában foglaltakhoz, az 1984 áprilisi KB-határozat és annak előkészítése szellemében. Be kell vallani gazdasági helyzetünk nehézségeit, el kell ismerni az egész társadalom előtt a felelősséget az idevezető gazdaságpolitikáért és egy átfogó reformprogramot kell előterjeszteni.

Az anyag elkészítésével az volt a célunk, hogy figyelmeztessünk a helyzet nehézségeire, és visszatartsunk attól az úttól, amelyről már nem lehet visszafordulni. A jelenlegi gazdaságpolitikával csak úgy lehet szakítani, ha a párt- és

állami vezetés dialógust kezdeményez a társadalommal a helyzet értékeléséről és a reformokról. Egy nyilvános, számonkérhető, vitatható program ad hitelt a jövő politikájának. Jelen tanulmányunk a dialógus kezdete lehet.

A reformprogram nem korlátozható a szűken értelmezett gazdaságra. Mivel megvalósulása a társadalomba és nem csak annak gazdasági szférájába beágyazott emberek magatartásán, cselekvésén múlik, ki kell terjednie a társadalmi viszonyok egyéb területeire, ezen belül a politikai viszonyokra. A gazdasági reform és egy társadalmi reform a legszorosabb összefüggésben áll egymással. (...)"

A világpiacon történő tévesztés, a nemzetközi versenyképesség romlása már a hetvenes években is egyre gyorsult Magyarországon, akár csak a KGST-országok összességét tekintve is. Az utóbbi tény jelzi, hogy nem energia-problémák állnak a folyamat háttérében. Nem jelent magyarázatot a kevés beruházás miatt fokozódó műszaki elmaradás sem, hiszen egy évtizeddel ezelőtt igen magas volt ezekben az országokban a beruházásra fordított összegeknek a nemzeti jövedelemhez viszonyított aránya. „A korszerű technika piacán a szocialista országok jelentéktelen és egyre zsugorodó szerepet játszanak” – állapítja meg a tanulmány. „...a KGST egyre inkább kénytelen felvállalni a tömegtermékek, az energiaigényes termékek (összességükben szükségszerűen romló cserearányú termékek) exportőrének szerepét, miközben a technikaigényes termékek exportpiacáról egyre inkább kiszorul. A fejlett tőkés országokba irányuló – a Szovjetunió eredményeit is tartalmazó – KGST gépexportot Tajvan exportja több mint háromszor, Mexikóé két és félszer, Dél-Koreáé kétszer, Szingapuré szintén kétszer múlta fölül és még Malaysiáé is 20%-kal meghaladta.”

Az energiafelhasználás terén egy rövid, átmeneti időszaktól eltekintve nem történt megtakarítás. Egyesek – a jövedelmezőség fogalmát szűkkörűen értelmezve a hazai energiaforrások fokozott kihasználását szorgalmazták, emiatt a beruházásokon belül ez a szektor egyre nagyobb súlyt kapott. Következésképpen a magyar termékek, kiviteli cikkek nyersanyag- és energiataralma is mind

nagyobb, ami a hazai erőforrások szűkös volta miatt csak fokozza a hátrányt a nemzetközi versenyben.

A világpiaci tévesztés következtében fölborult az ország fizetési mérlege és a jövőben csak súlyosbodni fog a helyzet. Az évtized végére túlnőnek az elviselhetőség határain a fölvelt hitelek kamatai és az egyéb adósságszolgálati terhek. A legutóbbi évek külkereskedelmi eredményeit figyelembe véve nem lehet többé abban reménykedni, hogy az adósságterheket vagy akár csak a kamatokat fedezni lehet a külkereskedelem többletéből. „Ez pedig világosan felrajzolja az adósság-válság elmélyülését, Magyarország leszakadását a fejlődő országok súlyosan eladósodott országai közé.”

A belső egyensúly terén sem jobb a helyzet. 1985–86-ban csökkent a nyugati export, a behozatal viszont növekedett. Fokozódott a termelés energia- és anyagigényessége, a nettó nemzeti termelés értéke viszont alacsonyabb lett. A tervezettnél jóval nagyobb a költségvetési deficit, ugrásszerűen zuhant a kapacitáskihasználás, foglalkoztatási gondok jelentek meg. A vállalati támogatások összege igen magas, a nyereségtámogatás 1983 és 85 között 42-ről 52%-ra nőtt. A mesterségesen életben tartott vállalatok természetesen nem szolgálják a szerkezeti megújulást a gazdaságban és egyre késnek az ebbe az irányba mutató döntések.

„Az 1985–86-os magyar gazdaságot ért újabb sokk világosan mutatta, hogy a pusztán a pillanatnyi lehetőségek kihasználására építő gazdaságpolitika (kb. 300 M dollár körül ingadozó származékos kőolaj-reexport, a speciális gabona-hús-kőolaj egyensúlyok) futóhomokra épített háznak bizonyulhat. Veszélyes olyan defenzív gazdaságpolitikát folytatni, amely egész koncepcióját arra építi, hogy a pillanatnyi elemek (ld. világpiaci kőolaj- és szovjet kőolajár különbsége) hosszabb távra bázisnak bizonyulnak.

Korábban gazdaságpolitikai, majd egyre inkább csak retorikai alapelvünk a KGST kapcsolatok stabilizáló, biztonsági szerepe. A 80-as évek, különösen 1985–86 világosan megmutatta, hogy sem a kínálati, sem a keresleti oldal nem nyújt a feleknek (így Magyarországnak) kölcsönösen kiszámítható – azaz kölcsönösen stabilizálható – kapcsolatokat, hiszen úgy a minőség, az ár, mint a mennyiség folytonosan változó alkutényezővé vált, sőt sokszor objektíve bebizo-

nyosodott, hogy a partner képtelen (saját belső nehézségei, zavarai miatt) a megkötött mennyiség vizsontszállítására, vagy a megfelelő ellentételezésre is. Így 1980–85. között a KGST-ből származó árumennyiség 0,1%-kal csökkent, azaz a korábbi gazdaságpolitika – a KGST-ből származó energia- és alapanyagbővülésre alapozott növekedés – már az eltelt fél évtizedben kétségessé vált.

Egyre gyakrabban következnek be zavarok, a hagyományos nyersanyag- és energiaszolgáltatásban (ld. Egységes Villamosenergia Szolgáltató, vagy gázvezeték rendszer, stb.). Minél szorosabb és ráutaltabb a viszony (minél kényelmesebbek a magyar vállalatok), annál nagyobb a kockázat és a kiszolgáltatottság.

A mai helyzet ellentmondásosságát mi sem mutatja jobban, mint az, hogy saját retorikánk foglyai vagyunk. A 70-es évek népszerű jelszava volt a szocialista integráció vállalatközi szintre vitele. Most, amikor nagyvállalataink egy része kapacitásai kihasználását csak a KGST kapcsolatok elmélyülésében (értsd termékei változatlan összetételű és színvonalú, nagyvolumenű exportjában) látja, az a furcsa helyzet adódik, hogy a szerkezeti ellentmondások feloldása elődázásának eszközévé éppen azok a vállalatközi integrációk válnak, amelyeknél a (valóban kedvezőtlen) adminisztratív beavatkozás nem kényszerít a hatékonyabb munkára.

Az eladósodás lehetőségeit kimerítettük, a KGST stabilizáló és dinamizáló szerepe megszűnt. Mindkét tényező nagyjából az évtizedfordulón következett be. E két hatás találkozása idézte elő az évtizedforduló utáni súlyos visszaesést.”

A dokumentum szerzői a továbbiakban azt a gazdaságpolitikai elképzelést ismertetik, amelyet 1979-től igyekeztek megvalósítani Magyarországon. Ennek keretében különféle korlátozásokat vezettek be: fékezni próbálták a bérkiáramlást, szigorúan rögzítették a szocialista országokba irányuló kivitel felső határát, remélve, hogy így a vállalatok nyugati kivitelük növelésében válnak érdekeltté. A keresletkorlátozásból következő gazdasági feszültséget az inflációs folyamat felszabadításával akarták feloldani. Számítani lehetett rá, hogy a remélt külkereskedelmi többlet nem jelentkezik rögtön, és ez az első időben nem a kivitel

növekedéséből, hanem a kereslet korlátozásából adódik majd. Ezt a két-három évre becsült átmeneti szakaszt a gazdaságirányítás a valóban magas beruházási szint csökkentésével kívánta áthidalni, arra számítva, hogy a dollárért eladott mezőgazdasági tömegtermékekkel addig is stabilizálni lehet a külkereskedelmi mérleget. Ezután pedig a feldolgozó ipar növekvő exportképessége megélénkülést visz a gazdaságba.

A valóságban azonban más történt. Először még a kedvezőtlen külpiaci változásokkal is lehetett magyarázni a gondokat, amelyekre a vezetés további veszteségeket előidéző kényszerintézkedésekkel válaszolt. Erősen korlátozták a behozatalt, csökkentették az életszínvonalat, az előrevivő ágazatok javait pedig felélték. Létrejött egy látszategyensúly, amit a kormányzat 1984 második felében szentesített. A növekedés dinamizálása meg sem kezdődött, de az ezt célzó gazdaságpolitika meghirdetése is elég volt az erőforrások iránti kereslet föllendüléséhez. A gazdaság szerkezete változatlan maradt, így a várt növekedés helyett visszaesés történt.

„1985 és 1986 tapasztalatai nem is elsősorban abból a szempontból súlyosak, hogy a gazdasági növekedés, vagy az ipari termelés dinamikája kirívóan rosszabbul alakult volna a korábbi éveknél. De egyértelművé vált az élénkítési törekvések kudarca, drasztikusan kiéleződtek az egyensúlyi feszültségek, nyilvánvalóvá vált, hogy ezek a problémák nem átmenetiek (nem kezelhetők úgy, mint 1985-ben és 1986-ban bekövetkezett váratlan események, szubjektív hibák következményei) és reálisan számolni kell azzal a lehetőséggel is, hogy a gazdaság stabilitásának, fizetőképességének megőrzése rövidtávon jelentős társadalmi áldozatokat igényelhet.”

A fejlesztéseket erősen a KGST-kapcsolatokra alapozták, kiderült azonban, hogy ez nem nyújt többlet-biztonságot.

„A KGST-energiaimport fokozása mellett az utóbbi évtizedben már nem az volt a fő érv, hogy olcsó – az ellentételeket számításba véve ez egyáltalán nem egyértelmű – de biztos, csak kismértékben függ a devizahelyzetünktől, és árai tervezhetőek, a hosszútávú megállapodásban rögzített mennyiségekre számíthatunk. A mezőgazdasági tömegtermékek konvertibilis exportja mellett is a biztos piac volt a fő érv. A legutóbbi évek tapasztalatai ezt a biztonságot

mind export, mind importoldalról megkérdőjelezték, miközben az ügyletek gazdaságossága rohamosan romlik. (A jamburgi pénzügyletnél pl. legalább 300 Ft-ba kerül egy rubel). Az olajáresés, amely tartós, mezőgazdasági termékeinket vásárló partnereink dollárbevételét csökkenteti (a SZU esetében ez eléri a 8–9 md dollár évi bevételkiesést), így a mezőgazdasági ténytermékek iránti kereslet tartósan csökken, az árak pangása nem átmeneti jelenség.”

A beruházási források nem áramlottak át a feldolgozóiparba, a gazdaságtalan ágazatokat pedig nem fejlesztették vissza. Inkább az ellenkezője következett be. A fejlesztésekből a feldolgozóipar az 1953. évihez hasonló mértékben (!) részesült csak, a gazdaságtalan területek támogatására pedig a jövedelmező vállalatokra kirott adókat használták föl. Bizonytalanság, bénító kényszerhelyzet alakult ki.

Volt-e igazi reform?

A jelenlegi gazdaságirányítási rendszerrel kapcsolatban a „Fordulat és reform” című dokumentum a következőket állapítja meg. A piaci mechanizmus kielégítő működéséhez nem alakultak ki a feltételek. Csak a kisvállalkozásoknál érvényesül a kényszer, hogy feltétlenül jövedelmezően kell gazdálkodni. Így továbbra is az államigazgatás eszközeivel korlátozzák az erőforrások iránti keresletet, a teljesítménykényszert pedig gyakorlatilag számonkérhetetlen gazdaságossági mutatók előírásával próbálják érvényesíteni. Valóságos nyereségérdekeltségről nem lehet beszélni, a lényeges fejlesztési irányok természetes meghatározottsága miatt az erőforrásokat alkudozó pénzügyi keretelosztás során helyezik el a vállalatoknál.

Ezután a szerzők átfogó jellemzést adnak az 1968 utáni rendszerről, amely tartalmában még mindig a tervutasításos rendszerhez áll közelebb és nem a központi irányítást és a piacot összehangoló vegyesgazdaság logikájához. Először is: a nagy- és középvállalatok zöme továbbra is az irányító- és társadalmi szervektől függ (az utóbbiak közül elsősorban nyilván a párt jön szóba). Ez a tény, és nem a piac határozza meg magatartásukat. Tovább élnek a mesterségesen egyeduralkodó helyzetbe hozott óriásszerveze-

tek, amelyekkel szemben a fogyasztó teljes mértékben kiszolgáltatott.

A tőkepiac nem jött létre, vagyis a beruházásokhoz, fejlesztéshez szükséges javak nem cserélnek gazdát, nem lehet a termelést rugalmasan bővíteni-szűkíteni, hiába indokolná ezt az értékesítési lehetőségek változása. A vállalatok tehát csak akkor alkalmazkodhatnak a kereslethez, ha a szükséges eszközök, lehetőségek megszerzése érdekében előbb az irányításhoz alkalmazkodnak.

A kialakult gazdasági szerkezet nehezen módosítható, mivel „az egyes vállalatok éppúgy, mint a magyar gazdaság egésze zárt, befelé forduló, n e m k o o p e r a t í v, külső kapcsolatoktól elzárkózó tömbként alakult ki. A befelé forduló, biztonságra törekvő struktúrában a vállalatok önellátóak, ezért a rendelkezésre álló erőforrások felhasználásában, az optimális kombinációk kialakulására kevés az esély, (korlátozott az eszközök és források áramlása), az árak alakulásában nem a hatékony erőforráskombinációt előmozdító verseny játszik szerepet, emiatt a rendszer egésze nem, csak egyes (helyhez, időhöz kötött) tényezők ösztönöznek a takarékosagra. Az optimális megoldás keresésére nem kényszerített gazdálkodók, a piaci hatásokra lanyhán, vagy alig reagálnak, nem elemi érdek a pazarlás elkerülése, sőt a drámai mértékű pazarlás ellen legfeljebb külső, adminisztratív fellépés lehetséges.”

A bezárkózás gátolja a műszaki haladást. Hiába éri el a nemzeti jövedelemből erre a célra fordított összeg a fejlett országokban tapasztalható arányokat, az eredmények nem terjednek, zárványok maradnak. A világgazdasági kapcsolatok bővülését pedig kiszolgáltatottságuk fokozódásaként élik át a magyar vállalatok, ahelyett, hogy a gyors reakcióra való képességük erősödött volna. A legfontosabb következmény azonban az, hogy szerves, a vállalati gazdálkodásból kiinduló fejlődés révén csak korlátozottan alakulhat ki az önszabályozó piaci mechanizmus. A változásoknak – reformoknak, ellenreformoknak – mindig külső erők adtak és adnak lendületet a magyar gazdaságban.

A „Fordulat és reform” következő fejezete tartalmazza a szerzők konkrét gazdasági intézkedésekre vonatkozó javaslatait. Fel-

tűnő, hogy a gondolatmenet más, korábbi reformprogramokhoz képest mennyire szem előtt tartja gazdaság és politika összefüggéseit. A reformközgazdászok körében az utóbbi években bekövetkezett szemléletváltozásra utal az is, hogy a tanulmány külön fejezetet szentel a gazdasági reform megvalósításához szükséges társadalmi reformoknak is.

A szerzők a válságból történő kilábalás első feltételeként a kormányzat nyílt önkritikáját jelölik meg. Csak így lehet arra számítani, hogy a lakosság bizalommal fogadja a változásokat. Hangsúlyozni kell tehát az eddigi gazdaságpolitikával történő szakítást.

„A nyílt önkritika része, hogy szakítanunk kell a pusztán kívánságra megrendelhető gazdasági dinamizálás illúziójával. Tudomásul kell vennünk és vétetnünk, hogy a szerkezetátalakításnak nem a végén, hanem még csak az elején tartunk. A szerkezet átalakítása, a világgazdasági alkalmazkodás nyilvánvalóan áldozatokkal jár, amit a reformpolitika mérsékelhet, illetve a terhek elosztását társadalmilag elfogadhatóbbá teheti. Az őszinte és reális reformpolitika rövid távon nem ígérhet gyors gazdasági növekedést, emelkedő életszínvonalat, sőt, nyíltan meg kell mondani, hogy átmenetileg még gazdasági veszteségekkel is jár. De perspektívát nyújthat, megteremtheti a szétzilálódás megállításának, majd a 90-es évek megalapozott és minőségi gazdasági növekedésének a feltételeit.”

Az átfogó reform nem mindenkinek érdeke. Elfogadásával, megvalósulásával együtt jár, hogy bizonyos rétegek előjogai megszűnnek.

Mivel a magyar gazdaság külső és belső egyensúlya egyaránt fölbillent, az első konszolidációs cél az egyensúly helyreállítása. Már ehhez is átfogó reformlépésekre van szükség. A szerzők ezt hét pontban körvonalazzák.

1. Monetáris restrikción

A kifejezés a forgalomban lévő, felhasználásra kerülő pénz mennyiségének szabályozását, korlátozását jelenti. A cél az, hogy ott történjenek a befektetések, ahol ez jövedelmet hoz. Ez természetesen csak akkor valósulhat meg, ha szigorú korlátok közé szorulnak a különféle támogatások, kedvezmények.

2. Árfolyam- és importliberalizálás

Gyakorlatilag a forint leértékeléséről van szó, ami lehetővé teszi a tisztánlátást a kivitel gazdaságosságát illetően, másrészt pedig az exportszerkezet rugalmas változtatására ösztönöz. Mindez persze azt is jelenti, hogy a behozott cikkek megdrágulnak, de ez végülis helyzeti előnyt ad a nyugati piacra termelő vállalatoknak. Az egyensúlyi árfolyam megteremtéséhez arra is szükség van, hogy előbb-utóbb minden vállalat szabadon vásárolhasson külföldi fizetőeszközöket.

3. A költségvetési politika

Takarékoskodni csak az igazgatási és védelmi kiadásokon lehet, és a reform következetes végrehajtása a szociális kiadások növekedését is szükségessé teszi. A feladat tehát a „költségvetés és a termelőszféra kapcsolatának” megváltoztatása. Vagyis csökkenteni kell a vállalatok adóterheit, de gyökeresen vissza kell szorítani a támogatásokat és adókedvezményeket. Új adórendszer kell kialakítani, amelynek kettős célja: derüljön ki a vállalatokról, mennyit érnek, a lakosság pedig anyagi helyzete függvényében járuljon hozzá a kiadások fedezéséhez.

4. Piacépítés

A reformnak ez az eleme a vállalkozási, gazdasági együttműködési lehetőségek szabad bővülését, új vállalati formák kialakulását jelenti.

„A piacépítést a kormányzat erőteljes vállalkozásélénkítő programjának kell segítenie. Az elmúlt években létrejött kisvállalkozási szektornak tovább kell bővülni, meg kell erősödni; ehhez nélkülözhetetlenek a jogi és politikai garanciák. A kisvállalkozásoknál is szükség van a korlátolt felelősségű formák alkalmazására, tehát arra, hogy a vállalkozó üzleti vagyonát elválaszthassa magánvagyonától és üzleti tartozásaiért csak ez utóbbival feleljen. Lehetővé kellene tenni azt, hogy a kisvállalkozók önálló érdekképviseleti szervezeteket alakítsanak. Ne gyanakvás övezzé, hanem politikai támogatás bátorítsa a sikeres kisvállalkozások középvállalattá fejlődését. Ez a vállalati struktúra átalakításának egyik fő útjává válhat.

Egyenlő esélyt kell biztosítani a kisvállalkozóknak az anyagellátásban, a beruházási javakhoz való hozzájutásban, az importlehetőségek terén és a hitelezésben. A dolog

természetéből fakad, hogy ehhez kisvállalatokra van szükség a termelőeszköz- és a külkereskedelemben egyaránt.”

5. A válságágazatok kezelése

Pártatlan kül- és belföldi szakértőknek föl kell mérniök az érintett ágazatok helyzetét. A továbblépéssel kapcsolatos tervek kialakításába, megvalósításába a munkavállalókat és a helyi tanácsokat is be kell vonni, hiszen a szanálás munkanélküliséggel jár.

6. A beruházáspolitikai módosítása

A szerzők szerint el kell tekinteni azoktól a nagy anyag- és energetikai beruházásoktól, amelyek már ma pazarlónak látszanak és hosszú távra meghatározzák a további gazdasági fejlődést. Ilyen a Bős–Nagymarosi Vízlépcső, a szovjetunióbeli jamburgi KGST közösberuházás és a hazai szénbányák fejlesztése. A felszabaduló összegeket a kormány a feldolgozóiparba terelhetné, a későbbi életszínvonal-növelés érdekében.

7. Aktív külgazdasáspolitikai

Lényeges és összefüggő változásokra van szükség a külgazdaság szervezeti felépítésében és szabályozásában, valamint politikájában és diplomáciájában is. A tanulmány főként a KGST-n belüli kapcsolatok átalakítását szorgalmazza. Elsősorban a reformokat megvalósító keleti országokkal kell fokozni a vállalkozói kapcsolatokat, ahol pedig erre nincs lehetőség, „ütközővállalatokat” kell létrehozni. Ezek kifelé minisztériumi megbízottak, befelé normális piaci szereplők módjára működnének. Nyugati viszonylatban a cél az, hogy a megfelelő intézményi és kereskedelempolitikai változások eredményeképpen a nagyobb tételeket maguk a termelő vállalatok exportálnák, a külkereskedelmi vállalatok pedig a kisebb tételeknek keresnének piacot.

Egypártrendszer és pluralizmus

A „Gazdasági reform — társadalmi reform” címet viselő fejezet mindenekelőtt újfajta munkamegosztást javasol a párt, a kormány, az Országgyűlés és az érdekképviselők között. A párt „elvi, programszerű iránymutatást” adna az alapvető gazdasági kérdésekben, anélkül, hogy közvetlenül számonkérné ennek megvalósulását. Az Országgyűlés ténylegesen megvitatná a gazdaságpolitikai kérdéseket és a kormányprogramot, a kormány

tevékenységét pedig ellenőrizné. A reformot magát a „felelős kormány” dolgozná ki és hajtaná végre. „E kormány már a rendszer politikai válságának következményei nélkül működhet változó gazdaságban, lehet ilyen vagy olyan gazdaságpolitikai arculata.” (E rejtelmes mondat értelme nyilvánvalóan egyfajta pluralizmus – több-programúság – az egypártrendszer leple mögött!) A különböző érdekképviselőknek, mint a szakszervezetek, a Kereskedelmi Kamara vagy a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa, határozottabb arculatot kell ölteniük, ki kell lépniük félállami státusukból, mondja a továbbiakban a szöveg.

Szükség van új társadalompolitikára is, amelynek az esélyegyenlőség, az állampolgárok egyenlő emberi méltóságának az elismerése az alapja. A központosított állami szociálpolitika ugyanis nemhogy megszüntette, inkább fokozta a társadalmi esélyek egyenlőtlenségét. Nem az intézményeket, hanem az egyéneket kell tehát támogatni. A jogrendet úgy kell átformálni, hogy az alacsonyabb szintű jogszabályok és a jogalkalmazás összhangba kerüljön az alkotmánnyal, illetve az ország nemzetközi kötelezettségeivel, és egyetlen állami vagy pártszerv se állhasson a jog fölött.

„A reform nyilvános társadalmi mozgalom” – szögezi le a tanulmány. Ennek egyik feltétele, hogy mindenki hozzáférhessen a valóságos helyzetet tükröző információkhoz. Fontos, hogy a jövőre vonatkozó különböző elképzelések nyílt vitára kerüljenek.

KOVÁCSY TIBOR